

Ключевые слова: право, правовое государство, верховенство права, принципы права, принцип верховенства права.

Orlova O. O. The rule of law as a principle of legal state. The article clarifies the definition of the rule of law. Implemented characteristic of the rule of law. Substantiates the importance of this principle for the rule of law.

The rule of law is essential to state with democratic standards. The rule of law is a priority in a legal state. It fills the rule of law in the real meaning of the provisions enshrined in the Constitution that Ukraine is a legal state, that state that obeys the law.

The principle of the rule of law is intended activities of the state to protect human rights, eliminate any arbitrariness. Actually, the fundamental rights and freedoms determine the content and direction of understanding of the rule of law as doctrine, principles and ideals.

The rule of law in a legal state determines the living conditions of the whole social body, ie the order of creation, existence and functioning of state bodies and public organizations, social communities, attitudes of individuals, and so is basic, the most significant. This principle also means that the state does not create law, but rather law is the foundation of the organization and functioning of the state through its agencies and officials of other organizations. It follows the assertion that the state provides no rights and freedoms, and the people creates a right to limit his first state power.

Keywords: law, legal state, rule of law, principles of law, the rule of law.

Надійшла до редакції 20.11.2015

І.А. Сердюк

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.13

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ АКТ»

Розглянуто існуючі в сучасній юридичній науці підходи до розуміння понять «правовий акт» і «юридичний акт». На основі їх аналізу зроблено висновок про те, що правовий акт є складним багатогранним явищем правової дійсності, а комплексне уявлення про означений феномен може бути отримано лише в результаті його багатоаспектного розгляду. Запропоновано авторські дефініції загальнотеоретичної категорії «правовий акт» у її вузькому та широкому розумінні, а також визначення поняття «юридичний акт», яке враховує його етимологічний аспект.

Ключові слова: акт, правовий акт, юридичний акт, інтерпретаційно-правовий акт, правозастосовний акт.

Постановка проблеми. Важливим завданням загальнотеоретичної юридичної науки є уточнення її понятійного ряду. Однією зі складових цього ряду є категорія «правовий акт», розкриття змісту якої дозволить отримати найбільш повне уявлення про досліджуваний правовий феномен.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної пробле-

ми. Поняття правового акта, його диференціація, техніко-юридичні особливості окремих різновидів є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах як наукових монографій, так і підручників та навчальних посібників з теорії держави і права.

Водночас на особливу увагу в контексті теми цієї праці заслуговують наукові статті М. Цвіка «Про систему юридичних актів» [9] і М. Босенко «Суперечності у визначенні поняття «правовий акт»», положення яких стануть предметом подальшого наукового аналізу [3].

Метою цієї статті є спроба автора на основі методологічного аналізу існуючих у сучасній юридичній науці інтерпретацій понять «правовий акт» і «юридичний акт» запропонувати власний підхід до розуміння цих загально-теоретичних категорій, який би враховував різні аспекти досліджуваного феномена правової дійсності.

Досягнення визначеної автором дослідницької мети зумовило необхідність використання таких загальнонаукових методів пізнання, як аналіз і синтез.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що науковці при дослідженні та висвітленні актуальних або традиційних питань теорії правових актів уживають такі юридичні терміни, як «правовий акт» і «юридичний акт». Автор обстоює тезу про те, що незважаючи на початкові відмінності у смислових значеннях слів «правовий» і «юридичний», свідченням чого є їх етимологічний аспект, сучасна юридична наука має використовувати похідні від них терміни «правовий акт» і «юридичний акт» як синоніми, що несуть у собі однакове смислове навантаження.

Огляд наукової і навчальної юридичної літератури свідчить про те, що найбільш поширеним у загальнотеоретичній юридичній науці є погляд на правовий акт як волевиявлення держави (її органів і посадових осіб). Підтвердженням цієї тези слугують схожі за своїм змістом судження вчених про предмет дослідження.

Так, зокрема, П. Рабінович поняття правовий (юридичний) акт визначає у такий спосіб: це формально-обов'язкове волевиявлення держави (її органу або уповноваженого нею суб'єкта) [6, с. 94].

У Великому енциклопедичному словнику за редакцією академіка Ю. Шемшученка міститься дещо відмінна від вищенаведеної інтерпретація цього поняття того самого автора, а саме: «акт юридичний – волевиявлення держави (її органів, посадових осіб), формально обов'язкове для виконання» [4, с. 25]. Соціальну роль такого акта П. Рабінович вбачає в тому, що через нього держава об'єктивує, виражає свою волю, доводить її до відповідних суб'єктів, створює формально обов'язкові передумови для узгодження з цією волею поведінки учасників суспільного життя. Цим держава впливає на поведінку громадян, діяльність різноманітних об'єднань та угруповань, реалізує у правовій формі свої функції. Вчений наголошує на тому, що існують й інші форми волевиявлення держави (заяви, звернення, ноти тощо), однак вони, як правило, не містять обов'язкових приписів [4, с. 25].

С. Алексеев досліджуване нами поняття визначає як належним чином

(словесно-документально) оформлений зовнішній вираз волі держави, її органів, окремих осіб, що виступає як носій змістовних елементів правової системи – юридичних норм, правоположень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб [1, с. 192-193]. Важливим уточненням наведеної дефініції є теза вченого про те, що поняття «правовий акт» в основному співпадає з категорією «юридичний документ» [1, с. 193].

Правник виокремлює такі основні риси правового акта-документа:

- 1) вираженість у словесно-документальному вигляді;
- 2) вольовий характер;
- 3) закріплення в акті змістовних елементів правової системи – юридичних норм, правоположень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб [1, с. 194].

М. Цвік у згаданій нами вище науковій праці наголошує на можливості одержання певної користі із занадто широкого підходу (вчений не поділяє думку про визнання понять «правовий акт» і «юридичний акт» тотожними – суть широкого підходу. Він стверджує, що з усіх юридичних актів тільки правові містять норми права. Таким чином, він обмежує обсяг цього поняття сукупністю нормативно-правових актів. – І. Сердюк) до поняття правового акта. Правник, зокрема, вважає, що прихильники цього підходу сформулювали деякі ознаки, які є спільними для усіх видів юридичних актів. У цьому аспекті, на думку М. Цвіка, може бути використана характеристика акта як письмового документа, що породжує юридичні наслідки; як офіційних владних наказів, що є засобом регулювання суспільних відносин; як проявів державної волі, спрямованих на досягнення певного юридичного ефекту [9, с. 15].

Як офіційний документ, виданий державним органом, який містить загальнонормативні або індивідуально-визначені приписи, розглядають терміно-поняття юридичний акт [legal akt] В. Кураков і Л. Кураков [5, с. 697].

Схожу думку з цього приводу обстоює і колектив авторів тлумачного словника за редакцією В. Гончаренка. На думку вчених, правовий акт (юридичний акт) являє собою офіційний письмовий документ, що породжує певні правові наслідки, створює юридичний стан, спрямований на регулювання суспільних відносин. Правові акти поділяються на нормативні акти, які встановлюють норми права, що регулюють певну сферу суспільних відносин, та індивідуальні акти, що породжують конкретні права та обов'язки для конкретних суб'єктів права ... [10, с. 218].

О. Скакун під категорією «правовий акт» пропонує розуміти актоволевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права, що регулює суспільні відносини за допомогою встановлення (зміни, скасування, зміни сфери дії) правових норм, а також визначення (зміни, припинення) на основі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міри відповідальності конкретних осіб за вчинене правопорушення. Він оформляється у встановлених законом випадках у вигляді письмового документа (акта-документа) [7, с. 311].

Вчений виокремлює такі його суттєві ознаки: 1) виражає волю (волевияв-

лення) уповноваженого суб'єкта права, його владні веління; 2) має офіційний характер, обов'язковий для виконання; 3) спрямований на регулювання суспільних відносин; 4) встановлює правові норми, а також конкретні правовідносини; 5) може бути актом-документом, зміст якого фіксується у встановленій законом документальній формі, і актом-дією, за допомогою якого виникає юридичний результат (встановлення правових норм, їх застосування і т.д.); 6) становить юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки [7, с. 312].

Аналіз різних трактувань поняття «правовий акт» та подальший синтез дозволили М. Босенко визначити такі спільні риси, що мають усі правові акти: 1) правовий акт є письмовим документом, що має особливу форму вираження інформації; 2) видання правових актів допускається суворо в межах компетенції суб'єкта; 3) офіційний характер правового акта полягає в його виданні (прийнятті) від імені органу (колективного суб'єкта безпосередньої демократії); 4) правовий акт має цільову орієнтацію. В ньому в концентрованій формі виражені соціальні інтереси; 5) правовий акт є загальнообов'язковим; 6) правовий акт призначений для врегулювання суспільних відносин [3, с. 29].

Такі самі спільні риси правових актів, за допомогою яких можна визначити їхню роль та місце у правовій системі, виокремила і М. Тесленко, що правда розширивши цей перелік суджень про досліджуване нами правове явище наявністю у нього певної структури [8, с. 242-243].

Аналіз наведених вище дефініцій категорії «правовий (юридичний) акт», а також поглядів учених щодо суттєвих ознак цього поняття дає підстави для таких проміжних висновків:

по-перше, правовий акт не можна зводити до волевиявлення лише держави, її органів та посадових осіб, адже у такий спосіб штучно звужується обсяг цього поняття. Вважаємо, що категорію «правовий акт» у її вузькому розумінні необхідно інтерпретувати як волевиявлення органів публічної влади, їх посадових і службових осіб. Найбільш вдалим словесним символом досліджуваного нами поняття в такому його розумінні, на нашу думку, є юридичний термін «*правовий акт публічної влади*».

У широкому розумінні обсяг категорії, що складає предмет розгляду, охоплює собою волевиявлення усіх право-дієздатних суб'єктів права. Вагомим аргументом на користь такого умовиводу є запропонована С. Алексєєвим класифікація правових актів. Залежно від того, які основні елементи правової системи виражають правові акти-документи, останні вчений диференціює на чотири різновиди: 1) нормативні юридичні акти; 2) інтерпретаційні акти нормативного або індивідуального характеру; 3) акти застосування права; 4) акти реалізації прав і обов'язків [1, с. 199];

по-друге, правовий акт за своєю зовнішньою формою виразу (способом об'єктивації у зовнішньому світі) може бути не лише письмовим документом, але й мати вербальну (словесну) форму або ж бути актом-дією (конклюдентна форма), що свідчить про некоректність інтерпретації досліджуваного нами поняття виключно як юридичного письмового документа, тобто матеріального носія правової інформації;

по-третє, не можна повною мірою погодитись із тезою про те, що кожен правовий акт має загальнообов'язковий характер. Такою властивістю наділяються лише ті з них, що містять норми права та правила їхнього розуміння (нормативно-правові та інтерпретаційно-правові акти), а не забезпечують індивідуальне регулювання поведінки суб'єктів правовідносин (правозастосовні акти). Тому, на нашу думку, доречніше вести мову не про загальнообов'язковий, а формально-обов'язковий характер правових актів, що є результатом діяльності органів публічної влади, їх службових і посадових осіб. Наведена ознака правового акта вказує, таким чином, як на принцип упорядкування та спосіб здійснення його змісту, так і на обов'язковий для адресатів характер його приписів;

по-четверте, наявність певної структури правового акта-документа є, скоріше, свідченням його специфічної видової особливості, а не того спільного, що притаманне досліджуваній нами загальнотеоретичній категорії;

по-п'яте, виявом довіри населення до органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, є легітимація їх рішень з боку громадянського суспільства. Лише за таких умов правові акти публічної влади будуть ефективними, тобто здатними досягти мети правового регулювання суспільних відносин;

по-шосте, принцип верховенства права, як найбільш значуща фундаментальна ідея організації та функціонування громадянського суспільства, формою організації якого є права держава, вимагає, аби поведінка учасників правових відносин, і перш за все органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, була передбачуваною з погляду визначеної законом мети правового регулювання, тобто має бути правопевною.

по-сьоме, поза увагою вчених залишилася така його важлива риса, як державна забезпеченість (гарантованість), без якої нормативний чи то індивідуальний припис, який складає зміст правового акта, лишається декларацією.

Зважаючи на вищевикладене, можна виокремити такі суттєві ознаки поняття «правовий акт» у його широкому розумінні:

- 1) виражає волю (є волевиявленням) право-дієздатних суб'єктів права;
- 2) зовні виражається у вербальній, конклюдентній або документальній формі;
- 3) породжує юридичні наслідки, тобто є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин.

З цього приводу заслуговує на увагу доволі лаконічне судження про правовий акт Ж.-Л. Бержеля. Під цим поняттям вчений розуміє акт, який вносить зміни в юридичну ситуацію [2, с. 433], тобто зміни в юридично значущі умови і обставини, що створюють певне правове становище, викликають ті чи інші відносини суб'єктів права.

Досліджувану загальнотеоретичну категорію в її вузькому розумінні (зі звуженим обсягом і збагаченим змістом, словесним символом якої є термін «правовий акт публічної влади». – І. Сердюк) характеризують такі суттєві ознаки:

- 1) являє собою волевиявлення органів публічної влади, їх службових і посадових осіб;
- 2) має формально-обов'язковий характер;

- 3) має офіційний характер;
- 4) має легітимний характер;
- 5) здійснює справедливий з погляду домінуючої частини населення регулятивний або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права;
- 6) має цільову орієнтацію на утвердження правопорядку;
- 7) з погляду визначених законом юридичних наслідків має бути правопевною;
- 8) гарантується державою.

Висновки. Зважаючи на той факт, що правовий акт є складним багатогранним явищем правової дійсності, комплексне уявлення про означений феномен може бути отримано лише в результаті його багатоаспектного розгляду:

- з погляду теорії праворозуміння, зокрема, нормативістського, соціологічного та аксіологічного підходів, правовий акт волевиявлення правотворчих органів (нормативно-правовий акт) і правозастосовних судових органів (судове рішення) необхідно розглядати як форму об'єктивного права;

- в аспекті теорії правової поведінки правовий акт являє собою її фрагмент, елемент, що складається з суб'єкта та суб'єктивної сторони, об'єкта й об'єктивної сторони;

- з погляду теорії юридичних фактів правовий акт необхідно розглядати як правомірні діяння суб'єктів права, що мають на меті досягнення конкретних юридично-значущих результатів;

- в аспекті теорії юридичних документів правовий акт являє собою письмовий носій правової інформації про правила поведінки загального характеру, про правила їхнього розуміння або про правові приписи, що мають персоніфікований характер;

- з погляду теорії юридичної діяльності правовий акт необхідно розуміти як результат правотворчої, правоінтерпретаційної та правореалізаційної, і перш за все правозастосовної діяльності;

- в аспекті взаємозв'язку із процесом правового регулювання правовий акт являє собою юридичний засіб, за допомогою якого поведінка суб'єктів приводиться у відповідність із вимогами правових норм.

Зважаючи на вищевикладене, необхідно розрізнити два підходи до розуміння досліджуваної категорії:

правовий акт (у широкому розумінні) – це волевиявлення праводієдатних суб'єктів права, зовні об'єктивоване у вербальній, конклюдентній або документальній формі, що породжує юридичні наслідки;

правовий акт (у вузькому розумінні) – це забезпечене з боку держави та визнане легітимним з боку громадянського суспільства формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, що має офіційний характер, здійснює справедливий з погляду домінуючої частини населення регулятивний або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права і породжує юридичні наслідки, що відповідають принципу правопевності.

Враховання етимологічного аспекту терміна «юридичний акт» дозволяє нам запропонувати таке визначення однойменної категорії: **юридичний акт**

– це забезпечене з боку держави формально-обов'язкове волевиявлення органів правосуддя, що має офіційний характер, здійснює регулятивний або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права і породжує передбачені законом юридичні наслідки задля утвердження правопорядку.

Бібліографічні посилання

1. *Алексеев С.С.* Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – Т. II. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
2. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / под общ. ред. В.И. Даниленко; пер. с фр. – М. : NOTA BENE 2000. – 576 с.
3. *Босенко М.* Суперечності у визначенні поняття «правовий акт» / М. Босенко // Віче. – 2009. – № 18. – С. 27-29.
4. Великий енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
5. *Кураков Л.П.* Большой толковый словарь экономических и юридических терминов / Кураков Л.П., Кураков В.Л. – М. : Вуз и школа, 2001. – 720 с.
6. *Рабінович П.М.* Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник / П.М. Рабінович. – Вид. 5-те, зі змін. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
7. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
8. *Тесленко М.В.* Судебный конституционный контроль в Украине : монография / М.В. Тесленко. – К., 2001. – 344 с.
9. *Цвік М.В.* Про систему юридичних актів / М.В. Цвік // Вісник академії правових наук України. – 2002. – № 4 (31). – С. 14-24.
10. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В.Г. Гончаренка. – К. : Либідь, 2003. – 320 с.

Сердюк І.А. **Методологический анализ интерпретаций понятия «правовой акт».** Рассмотрены существующие в современной юридической науке подходы к пониманию понятий «правовой акт» и «юридический акт». На основе их анализа сделан вывод о том, что правовой акт является сложным многогранным явлением правовой действительности, а комплексное представление об этом феномене может быть получено в результате его многоаспектного рассмотрения. Предложены авторские дефиниции общетеоретической категории «правовой акт» в узком и широком её понимании, а также определение понятия «юридический акт», которое учитывает его этимологический аспект.

Ключевые слова: акт, правовой акт, юридический акт, интерпретационно-правовой акт, правоприменительный акт.

Serdyuk I.A. **Methodological analysis of interpretation of notion «legal act».** The author suggests his own approach to conception of such general and theoretical category as “legal act”.

Having considered the fact that legal act is a complex phenomenon of legal reality, complex impression of which can be received only as a result of its multi aspect examination: from the point of view of the theory of law consideration, namely, normative, sociological and valuable approaches, legal act – an expression of will of law enforcement bodies (normative and legal act) and law enforcement judicial bodies (judicial decision) should be viewed as a form of objective law; from the point of view of the theory of legal behaviour legal act is its part, an element consisting of subject and subjective aspect, object and objective aspect; from the point of view of the theory of legal facts a legal act should be viewed as lawful actions of the subjects to law aimed to receive concrete legal results; from the point of view of legal instruments a legal act is a written bearer of legal information about the rules of behaviour of general character, about the rules of their understanding or about legal precepts, that have in gross character; from the point of view of the theory of legal activities a legal act should be understood as a result of law-making, law enforcement and law implementation activities; from the point of view of interrelation with the process of legal regulation a legal act is a legal means due to which the behaviour

of the subjects is brought in accordance with the requirements of the legal standards.

Having considered the above-mentioned facts, should be differentiated two approaches as to conception of the studied category:

Legal act (in its wider sense) is the expression of will of capable subjects to law objectivated in verbal documentary form creating juridical consequences;

Legal act (in its narrower sense) is provided by the state and accepted as legitimate by the civil society, formally mandated will expression of public authorities, their service and official persons, that has official character, exercises just from the point of view of the majority of the population regulatory or protective influence upon the behaviour of the subjects to law and creates legal consequences.

Having considered etymological aspect of the term “juridical act” it is possible to suggest the following definition of the category: a juridical act is provided by the state formally mandatory will expression of judicial agencies having official character, exercises regulatory or protective influence upon behaviour of the subjects to law creating provided by the law juridical consequences in order to affirm legal order.

Keywords: *act, legal act, juridical act, interpretation and legal act, law enforcement act.*

Надійшла до редакції 23.03.2016

Степаненко К.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.7 + 341.1

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Зроблено спробу дослідити механізм забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі. Надано визначення механізму забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі, систематизовано джерела механізму забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі. Здійснено структурування та аналіз інституційних, процесуальних та матеріальних гарантій забезпечення прав людини та громадянина в Європейському Союзі.

Ключові слова: *Європейський Союз, механізм забезпечення прав людини та громадянина, джерела Європейського Союзу, гарантії забезпечення прав людини та громадянина.*

Постановка проблеми. Володіння людиною в сучасному світі власними правами гарантується наявністю механізмів реальної реалізації цієї можливості. Створення таких механізмів – справа світового значення, оскільки згаданий у визначальних міжнародних договорах пріоритет людини над державою не повинен бути декларуванням взятих державою або міждержавними об'єднаннями на себе зобов'язань ефективно забезпечувати права кожної особистості. Переведення користування наданими правами у практичну сферу дає можливість людині всебічно розвиватися, що є одним із принципів іс-